

Slavic alphabet. The author concluded the whole concept of the ancient history of Glagollic alphabet. Ivan Ohienko objectively presents the Greek theory of formation of the Glagollic alphabet, thereby proves the urgent problem among most scientists in the XVIII century. It is proved that the Glagollic script is less perfect than Cyrillic, which did not know the system of the letters. According to the scientist, the original Glagollic was needed for everyday use.

The third part, «The Rise of the Alphabet and the Literary Language in the Slavs», is devoted to the birth of the Cyrillic alphabet, its ordering and development. I. Ohienko presents his own conception of the foresight of the philosophical and theoretical interpretation of the Glagollic and Cyrillic alphabets as a space of forecasting and prediction, its significance and role for the modern linguistics of the XXI century.

Key words: foresight, Glagollic and Cyrillic alphabets, Ivan Ohienko, Old Slavic language.

Отримано: 26.09.2018 р.

УДК 811.161.2(477.85)

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.78-82

О. Е. Кравченко-Дзондза

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ІВАН ОГІЄНКО — ДОСЛІДНИК ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ГАЛИЧИНИ

У статті розглянуто мовознавчий доробок Івана Огієнка. Подано аналіз фундаментального дослідження про походження й функціонування української мови «Історія української літературної мови». Проаналізовано складну мовну ситуацію в Галичині на початку ХХ століття, обґрунтовано роль окремих письменників (Івана Франка, Василя Стефаника, Марка Черемшини, Леся Мартовича, Богдана Лепкого, Богдана-Ігора Антонича) у становленні літературної мови у Галичині. Своїми дослідженнями Огієнко доводив, що українська літературна мова розвивалася в творах письменників і прямувала «до культурності, європеїзації змісту й форми». У дослідженні увага приділяється проблемам взаємозв'язку діалекту та літературної мови, естетичної функції діалекту в художній системі західноукраїнських письменників. Визначено значення мовознавчого доробку вченого для сучасної лінгвістически.

Ключові слова: діалект, історія мови, культура, лінгвістическа, літературна мова, література, художня система.

Постановка проблеми. Природжений хист ученого, педагога, державного, громадського, церковного та культурного діяча однаково успішно виявлявся у діяльності Івана Огієнка і як мовознавця та літературознавця, і як перекладача та поета, і як редактора та видавця, і як ректора та міністра, і як православно митрополита та історика української церкви. Важко сказати, в якій із цих сфер діяльності Іван Огієнко (митрополит Іларіон) залишив найпомітніший слід. Одне незаперечне: він чесно й віддано служив українській справі, до останніх днів життя не полишав подвижницької діяльності на ниві відродження нації, її мови та культури [10]. Переконає в цьому хоча б той факт, що бібліографія наукових і публіцистичних праць ученого та його художніх творів, за неповними даними, складає близько півтори тисячі назв, переважна більшість яких, на жаль, і сьогодні недоступна українському читачеві. Багатогранна редакторська, видавнича, перекладацька, епістолярна діяльність не може не викликати справжнього подиву й захоплення від усвідомлення того, що це змогла

зробити одна людина. Іван Огієнко спрямовував силу свого таланту на захист самобутності українського етносу, його мови й культури, на розв'язання питань про долю української мови, звичаїв, духовності й культури рідного народу, що мало на той час неабияку наукову і практичну цінність. Історичні екскурси, що супроводжують чи не всі наукові виклади вченого з проблем культури й мови, були логічним підґрунтям аргументації позиції як українського вченого в галузі досліджень з історії мови та мовознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням мовознавчої та культурологічної спадщини Івана Огієнка присвячені праці багатьох учених. Всебічний аналіз його спадщини здійснив Микола Тимошик, чия монографія розкриває непересічність особистості Митрополита Іларіона і є спробою багатогранного дослідження діяльності вченого [10]. Автори сучасних досліджень репрезентують І. Огієнка в ролі поета, прозаїка, драматурга, культуролога, перекладача, дослідника давньої і нової української літератури, релігійного мислителя, тобто предметом висвітлення виступають практично усі грані наукової спадщини видатного діяча [4; 5; 10].

Мета статі – визначити внесок Івана Огієнка у дослідження мови письменників Галичини початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Серед фундаментальних досліджень, присвячених походженню й функціонуванню української мови, важливе місце посідає «Історія української літературної мови». До написання цієї книги автор ішов десятиліттями. І. Огієнко «довго виношував намір створити таку книгу, де б в історичному розрізі показати усьому світові той воістину тернистий шлях, яким пройшла ця мова, доки набула сучасної форми. А ще – на основі глибоко аргументованих наукових досліджень – ствердити її окремішність, самобутність, відмести лженауковість поглядів деяких учених на українську мову як чись «наріччя» [10, с.357]. Тому на основі багаторічних досліджень учений створює працю, в якій здійснює глибокий екскурс в історію розвитку української мови. У згаданій праці Іван Огієнко одним з перших серед українських мовознавців аналізує мову українських письменників, наголошуючи на тому, що саме мова художньої літератури безпосередньо відбиває всі ті зміни, що відбуваються в мові народу.

Важливим доробком для сучасної лінгвостилістики є дослідження Огієнком історії літературної мови в Галичині. Вчений підкреслює, що розвиток української літературної мови в Галичині відбувався «іншою дорогою, як в Україні східній,... дорогою крутою й тернистою» [4, с.170]. Огієнко відзначає політичні події, які спричинили національний занепад Галичини на кілька століть: приєднання Галичини до Польщі по 1340-му році, Берестейська унія 1596 року. У Галичині стара літературна мова, поєднавшись з мовою «канцелярійною», обернулася в пивмертве «язичче» й жила аж до кінця ХІХ-го віку, як мова «руська» [4, с.170-171]. У ХVІІІ столітті в Галичині поширився політичний рух, який назвали «московільством», що також дошкульно відбивалося на розвої української літературної мови. Пише Огієнко про «повну колонізацію уніатського духовенства й інтелігенції», цитуючи при цьому праці академіка М. Возняка [4, с.170].

Важливу роль у національному відродженні Галичини Огієнко відводить трьом молодим священикам – Маркіяну Шашкевичу, Івану Вагилевичу та Якову Головацькому. Ці молоді особи, відомі в історії як «Руська трійця», склали і видали збірник живою народною мовою «Русалка Дністровая».

Важливу роль у розвитку української літературної мови в Галичині Огієнко відводить Іванові Франкові. Як письменник-початківець І. Франко писав галиць-

кою говіркою, що було зумовлено його освітою, оточенням. «Та й не було звідки Франкові добре навчатися літературною мовою, бо тяжке оточення в Галичині за його часу мовно нікого не окрилювало. В мові його багато полонізмів. І це не дивно, бо він скінчив польську гімназію, немало й писав по-польському...» [4, с.183]. Огієнко зазначає, що Франко виховувався на літературі європейській та окремих слов'янських народів, а галицько-руська література писалась живою народною галицькою мовою, яка має свою систему наголосів, і ці наголоси беруть початки з акцентованих пам'яток XVI-XVII століть [4, с.184]. Складна мовна ситуація, яка склалася в Галичині (постійно не стихали мовні суперечки між народовцями і «московфілами», між прихильниками «фонетичного» та «етимологічного» правопису, де була сильною і живою діалектна стихія, тісні контакти з іншими, слов'янськими і неслов'янськими мовами), мала певний вплив на молодого письменника. Про це згодом він напише: «Я особисто переходив деякі такі ступні розвитку (а хто в Галичині не переходив їх в тім часі?), де панувало намагання притлумити почуття живої, чистої народної мови, котре змалку ще було в мене сильно розвите. На мені в міньютюрі повторилося те, що в великім розмірі бачимо на всій галицько-руській літературі: школа, граматики і спори язикові прибили і закаламутили чистоту народної мови» [11, с.20-21]. Але згодом письменник зрозумів, що без оволодіння мовою «великої України» жоден письменник у нову українську літературу не ввійде, а «Франкова мова стала таки найкращою в Галичині» [4, с.184]. Згодом Франко, як відомо, багато уваги приділяв проблемам розвитку української літературної мови як у суто мовознавчих, так і літературно-критичних статтях і розвідках, рецензіях на мовознавчі праці, передмовах до різних видань, часто вступав у лінгвістичну полеміку з приводу актуальних мовних питань.

В «Історії української літературної мови» Огієнко звертає увагу на роль інших західноукраїнських письменників у розвитку української літературної мови. Так, Богдана Лепкого він відносить до тих авторів, що «не дбають про мову своїх писань і вона в нього дуже нечиста – це звичайна галицька літературна мова, переповнена полонізмами...» [4, с.185]. Але на це слід зауважити, що полонізми та запозичення з інших мов використовувались у творах галицьких письменників як елементи західноукраїнської редакції літературної мови, а часом як компонент створення аромату місця і часу [9, с.129].

Відзначає Огієнко-мовознавець про зародження цікавого напрямку у літературі – «писати говірковою місцевою мовою» [4, с.186]. Найбільшим серед таких письменників він називає Василя Стефаника: «Стефаникові мініатюри – новели – звичайно сильно написані, завжди з видатним талантом... Говірка в Стефаніка зовсім природна річ, бо він вкладає її в уста своїх селян...» [4]. У дослідженнях сучасних мовознавців величезна увага приділяється проблемам взаємозв'язку діалекту та літературної мови, естетичної функції діалекту в художній системі письменника [2, с.183]. Твори літератури завжди віддзеркалюють обстановку національного, суспільного середовища, в якому творив письменник. А новели Стефаніка «внесли в свідомість читача реалії, пов'язані з побутом покутського селянина його доби» [3, с.169]. Стефанік писав про покутських селян покутським діалектом, який несе весь аромат, барви і звуки невеликої частини української землі. Він вважав незручним в уста покутських селян вкладасти невластиву їм мову [1, с.83]. У цих творах перед нами постає синтез загальнонародного та історично-конкретного, локального, що свідчить про певне бачення світу письменником, особливості його сприйняття і відтворення. Але у лінгвальній свідомості письменника співіснували дві посестри української мовної системи, з яких

одна являла собою територіально-діалектну систему на всіх мовних рівнях говірки його рідного села Русова, а друга – тодішня літературна мова, яку він засвоїв пізніше з книжок і з тодішнього мовного літературного оточення. Отож, характерною рисою Стефаникового слововживання є паралельне використання діалектизмів та їх літературних відповідників (йдеться насамперед про фонетичні та морфологічні діалектизми: *пляшка* – *фляшка*, *війти* – *війти*, *віти* і т.п.).

Серед письменників, які писали говіркою, Огієнко також називає двох інших діячів «покутського тріо» – Марка Черемшину та Леся Мартовича. Перший глибоко знав гуцульське життя селян і їхню мову, і все це подав у своїх талановитих новелах [4, с.187]. У своїй статті «Говірка чи літературна мова. Мова В. Стефаника» він порівнює збірки Черемшини, писані гуцульським діалектом, з новелами Стефаника. Мовознавець наголошує на стилістичній ролі діалектизмів у творах цих письменників. Відтворюючи особливості життя гуцулів у гірській місцевості, автори створювали передумови для романтизованого сприйняття гуцульського мовлення, використання слів-номінантів, що передають прикмети побуту, мислення гуцулів. До того ж діалектизми на певному етапі розвитку літературної мови можуть бути характерною ознакою мови частини письменників.

Окрім статті Іван Огієнко присвятив аналізу мови молодого галицького письменника Богдана-Ігора Антонича [7; 8]. Чому саме мовотворчість Антонича так його зацікавила. Мовознавець відносить поета до когорти майстрів слова, які не тільки стали на шлях соборності літературної мови, а й власними творами продемонстрували високу культуру мовної творчості письменника і галичанина. Антонич так опанував українську літературну мову, що в її знанні перевершив друзів-галичан. Цьому сприяла наполеглива праця письменника. Так, матеріали авторського архіву зберігають методику вивчення мови Антоничем: виписки з творів тогочасних українських письменників, слова, наголоси. У своїй творчій лабораторії молодий автор наполегливо шукав індивідуальні ходи до пізнання тасмниці слова. Тому цілком слушно науковці вважають Антонича письменником європейського рівня, жалкуючи про нереалізованість його творчих задумів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Погляди Івана Огієнка на народну мову, на її художні риси та на її життя в словесних творах мистецтва були видатним пізнавальним збиранням у теорії функціональної філології першої половини ХХ століття. Увага вченого до творчості письменників Галичини не була випадковою. При оцінці мови письменників основним критерієм для Огієнка були чистота, ясність і загальнодоступність літературної мови. Такого критерію дотримувався вчений у своїх розвідках з культури мови, старанно відпрацьовуючи мову наукових праць, дбаючи про їх зрозумілість на всіх українських землях. Своїми дослідженнями Огієнко доводив, що українська літературна мова розвивалася в творах письменників і прямувала «до культурності, європеїзації змісту й форми» [4, с.191]. Саме письменники, і Галичини зокрема, дбали про культуру своєї мови, прагнули до європеїзації української літератури не тільки в тематиці, але й мистецьких засобах. Вони розвинули українську літературну мову, оживили її, збагатили, піднесли її на рівень розвинутих мов культурного світу. Дослідження мовознавчої спадщини Івана Огієнка відкривають нові горизонти у справі подолання стереотипів, популяризації спадщини та увічнення пам'яті Великого Українця.

Список використаних джерел:

1. Букса І. Творчість та словник малозрозумілих слів Василя Стефаника. Київ : Смолоскип, 1996. 132 с.

2. Василь Стефаник – художник слова. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.
3. Грицюта М.С. Художній світ В. Стефаника. Київ : Наукова думка, 1982. 200 с.
4. Огієнко Іван. Історія української літературної мови. Київ : Либідь, 1995. 294 с.
5. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : науковий збірник : серія історична та філологічна. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2006. Вип. III. 284 с.
6. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : науковий збірник : серія історична та філологічна. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. Вип. IV. 340 с.
7. Огієнко І. Мова Богдана Антонича. *Рідна мова*. 1935. С. 255-262.
8. Огієнко І. Соняшний поет Богдан Ігор Антонич. *Наша культура*. 1936. С. 213-220.
9. Радзикович В. Історія української української літератури : в 3-х т. Детройт : Батьківщина, 1956. Т. 3. Нова доба. 133 с.
10. Тимошик М. «Лишусь навіки з чужиною...»: митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження : монографія. Вінніпег; Київ, 2000. 548 с.
11. Франко І. Зібрання творів : у 50-ти томах. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 1. 504 с.

The article focuses on the creative activity of the prominent Ukrainian linguist professor Ivan Ohienko. His role in the formation of the Ukrainian literary language is determined. The fundamental research on the origin and functioning of the Ukrainian language «History of the Ukrainian Literary Language» is presented. Ohienko draws attention to the role of other Western Ukrainian writers in the development of the Ukrainian literary language in «History of the Ukrainian Literary Language». The main criterion for Ohienko was the purity, clarity and accessibility of the literary language. The complex language situation in Galicia at the beginning of the 20th century is analyzed. The role of individual writers (Ivan Franko, Vasyl Stefanyk, Mark Chermeshyn, Les Martovich, Bogdan Lepky, Bogdan-Igor Antonych) in establishing of the literary language in Galicia is substantiated. The works of literature always reflect the circumstances of the national, social environment in which the writer worked. The authors created preconditions for the romantic perception of Hutsul speech, the use of word-nominees, passing the signs of life, the thinking of Hutsuls. Dialectisms may be a characteristic feature of the language part of the writers. Ivan Ohienko confirmed that the Ukrainian literary language developed in the writings of writers and went to «the culture, the Europeanization of content and form». The study focuses on the problems of the relationship between dialect and literary language, the aesthetic function of the dialect in the artistic system of Western Ukrainian writers. The analysis of the scholar's major linguistic work is presented. Ivan Ohienko's views on the folk language, on her artistic features and on her life in verbal works of art were an outstanding cognitive phenomenon in the theory of functional philology of the first half of the twentieth century.

Key words: dialect, language history, culture, linguistic, literary language, literature, art system.

Отримано: 20.09.2018 р.